

SZEMLÉR FERENC VILÁGEGYETEM AZ ÉN KEDVEMÉRT

E fejlődésrajz rovatát közben nem óhajtottam saját élményként igénybe venni egykori kútfők megállapításait. Többet ér — gondoltam — a tapasztalatból visszaidézett bármily szerény, de legalább eredeti anyag, mint régen elfeledett újságlapokból előbányászott eseménybeszámoló. Nem történelmet írok, még emlékiratot sem. Csupán egy költői kedély botorkálásait, botladozásait, tévelygéseit és olykor pillanatnyi megvilágosulásait vázolnám föl szerény képességeimhez mérten és ismert korlátaim között!...

Hadd valljam be bűnbánatosan súlyos tévedésemet. Bizony nem elég, ha az ember — sajnos, megbízhatatlan — emlékező tehetségére hagyatkozik! Hozhatnék föl visszhangzóbb példákat is, legyen azonban elegendő, ha saját baklövéseimet emlegetem. Mondjuk Aprilyval kapcsolatban. Egy helyen futólag úgy mutattam be őt, mint akit éppen csak hogy olvastam, vagy ha komolyabban tanulmányozhattam is, lényegében nem éreztem fontosnak fejlődésemet! Nemrégiben azonban a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában a szó szoros értelmében orrom elé tartották korai kísérletezéseim idején hozzá intézett leveleim tisztas iratcsomóját! Valóban a kezdetek kezdetéről lehetett szó, hiszen a küldemények jó részét saját írógép hiányában még kézzel szerkesztettem meg, és aláírásként az „Ifj. Szemlér Ferenc” megjelölés szerepel. Tehát Aprilyt vissza kell iktatnom az őt megillető helyre. Idővel meg is teszem, azonban már eleve figyelmeztetni szeretnék mindenkit, hogy óvatos mérlegeléssel olvassassa a szándékaim szerint legnagyobb őszinteséggel tett és teendő vallomásaimat — lévén az ember esendő, és emlékezéseinek ereje sem mindig ér föl egy Augustinus vagy Rousseau magasságaival, esetleg mélységével. Sőt, ha nem támaszkodik

nyomatott vagy írásos bizonyítékok mankóira... minden jóakarata mellett a tényeket is elferdítheti.

Például ezeket írtam: „...úgy döntöttünk, hogy októbertől kezdve Dr. Erdélyi ügyvédjelöltje leszek Brassóban.” Am ez a „döntés”, bár megfelel a valóságnak, csak részben fejezi ki az igazságot! Hiszen nem mi döntöttünk, nem is én döntöttem, hanem az esetlegesség mulattató, majdnem ostoba összjátéka. Erről csupán azért érdemes beszélni, mert így minden felelősséget a véletlenre háríthatok, amiért a költői hivatást már kezdetben ügyvédi foglalatossággal kevertem össze, szinte cseréltem föl (nem lévén tudatában annak, hogy Tompa László, Olosz Lajos, Karácsony Benó és ki tudja még mások szintén hasonlóképpen cselekszenek, sőt azt sem láthattam előre, hogy egy másik — szocialista — korszakban egyenesen kívánatosnak minősül a napi munkával és a tapintható étellel mint az alkotás föltétlenül szükséges nyersanyagával való közvetlen kapcsolat!...). Be kell viszont vallanom, hogy az események ilyen alakulásában semminemű magas hivatásérzet sem ösztönzött. Nem akartam hírneves jogász, kiváló ügyvéd vagy neves bíró lenni. Az ilyen álarc esetleges ledobása ma már azért is fölösleges, mert akik előtt viselni kényszerültem, vagy képzeltem, hogy hordani kényszerülök, mostanra már mind a föld alatt, vagy urnák csöndjében nyugosznak! Átkos tudatlanságom vagy gyámoltalanságom folytán egyszerűen csak hagytam törtenni a dolgokat.

Jelölti alkalmaztatásomkor nem csupán egyetlen iroda jött számításba. [...] Válogathattunk tehát, sőt válogattunk is. A mérlegbe a döntő pehelysúlyt azonban egy Margot vagy Margó nevű hölgy, vagyis a Dr. Erdélyi titkárkisasszonya vetette. Az illető szemrevaló fehérréppel

Részletek egy prózai kísérletből.

annakelőtte több ízben találkoztam az utcán, és minthogy ő is meg-megnézett, természetesen visszafordultam utána. Több nem is történt. De amikor tájékozódó látogatásunkkor őt pillantottam meg az iroda külső szobájában, rögtön megszületett az elhatározás: az Erdélyi jelöltje leszek! Hamarosan tudomásul kellett vennem azonban, hogy Margó egy közismert és rokonszenves bankfőtisztviselő hűséges barátnője, aki alkalomadtán a sötét udvari iroda félhomályában csókolózott ugyan velem, de még a mellét sem engedte megfogni.

Erről az irodáról érdemes pár szót ejteni. Valahányszor Dickens írásait olvasom a londoni Temple, Chancery Lane, Serjeant's Inn, Lincoln's Inn ügyvédi irodáiról, mindig ez a penészszagú, pinceszzerű vizes lakás jár az eszemben. A Kapu utca közepén lévő Rosenthal-féle nagy porcelánkereskedés és üvegbolt keskeny udvarán volt található. A nap sohasem sütött be oda, gázegők bizonytalan fényénél dolgoztunk, és szívtuk magunkba a döglétes levegőt. A belső szobában lakott az akkor még agglegény apró termetű és iszonyúan kancsal, neves és kiváló eszű ügyvéd (egy jogászi Toulouse-Lautrec, ha jól utánagondolok!). A közepsőben rendezte be főnöki irodáját, melynek legfőbb darabját az amerikai rendszerű redőnyzár íróasztal alkotta. A külső pinchehelyiségben szorongtunk mi ketten Margóval. A környezet nyomait gyakran föl-fedezem első verseskönyvem darabjaiban. Azt hiszem, kevés ilyen kísérletes helyiség lehetett Brassó középkorias belvárosában. Nem is igen jártak oda ügyfelek, vagy csak nagyon kétségbeesettek. Főnököm előkelő bankoknak és cégeknek volt állandó jogtanácsosa. Ha szükség volt rá, odahívták. Még egy osztályvezető sem merészkedett volna ebbe a barlanghomályú odúba. Jellemző, hogy amikor végre emberibb körülmények közé költöztünk, a néhai iroda egyetlen szögnyi módosítás nélkül pillanatok alatt a porcelánkereskedés raktárhelyiségévé változott. Talán ma is hasonló hivatást tölt be.

Azt lehetne hinni, hogy az adott társadalmi szerkezet vagy a rámkényszerített polgári hivatás felé tett eme első komoly lépéssel az álmodozások kora is véget ért. Ha körülményeimet számba veszem, magam is erre a következtetésre jutok. Először is most kerültem olyan komoly alkalmazotti helyzetbe, aminőhöz sem az egykori lószármveretekkel foglalkozó bohémas iroda langyosságát, sem a régi *Brassói Lapok* szerkesztőségének pezsdító légkört nem lehetett hasonlítani. [...] Új gyakorlati szabályokat kellett tehát elsajátítanom. Ezek

elvileg természetesen azonosaknak minősültek a Bukarestben tanultakkal. Minthogy azonban a *Nagyidai cigányok* feledhetetlen sorai szerint: „Kettős úton halad az emberi élet, / Egyik a gyakorlat, másik az elmélet“, eléggé mostoha körülmények között nekem mindennapi használatra az elsőt kellett érvényre juttatnom. Harmadiknak pedig majdnem minden szabadidőmet az ősszel Bukarestben leteendő doktorátusi vizsgára való készülés vette igénybe.

Ezúttal már nem segíthettek az előadó tanárok. Magam is mezei jogászválván, csupán a könyvekre voltam utalva. Sőt abban sem lehettem egészen bizonyos, hogy amit megtanulok, azonos lesz-e a vizsgán megrostálásra kerülő anyagokkal. Mái is bámulom könnyelműségemet, hogy mindeme gondok és erőfeszítések alatt nem roppantam össze. Ellenkezőleg, nyugodtan és egészségesen ettem, járkáltam, aludtam. A tudómön lévő fölt eszembe sem jutott.

Sajnos, minden szorgalmam és látszólagos kötelességtudásom ellenére sem vettem komolyan magamat. Illetve csupán magamat vettem komolyan. Azt a bensőmben működő titkos parancsot, amely a polgári társadalomban való elhelyezkedésem mozzanatait csupán egy kódvilág változóknak, szinte nem is valószínű alakzataiként fogta föl, és igazi hivatásának csupán az első eszmélkedéseitől benne sarjadzó óhajt tekintette. Talán nem is öntudatosan, inkább sejtelmek alakjában, de annál makacsabban.

Új hivatásom érdekében ugyanis az lett volna első kötelességem, hogy azonnal bejegyeztetem magam az ügyvédi kamaránál, hiszen ez igazolta volna az eljövendő pálya kezdetének hivatalos időpontját. Ezt egyszerűen elmulasztottam. Esetleg azzal ámitgattam magam, hogy a formáságokhoz okvetlen szükségem volt az eredeti egyetemi oklevélre, amelyért pedig külön be kellett utaznom a fővárosba, és erre valahogyan nem jutott idő. Eltelt tehát október, november, december, és én vidáman gazdám helyett meg-megjelentem a bíróságon, szerepeltem itt is — ott is mint ügyvédjelölt, és eszembe sem jutott, hogy szak kifejezéssel élve voltaképpen zugirászatot művelek, amelynek megtorlására a büntető törvénykönyv külön cikkelyt tartalmazott. Enyhítő körülményként butaságomra és jóhiszeműségemre hivatkozhattam, ez azonban nem mentesített volna a következményektől. Ezekre kedvenc költőim olvasgatása közben egyáltalában nem gondoltam. A botránynak hamarosan ki kellett törnie.

Januári csütörtök reggel én jelentem meg a járásbírószobájában az ún. perfelvétel

telen. Gyanútlanul felelgettem a jegyző egyhangú névsorolvasására, amikor váratlanul berontott a terembe a Kamara addig csak látásból ismert titkára, és pulykavörös arccal kirángatott a folyosóra. Csupán ott kezdett ordítani, hogy milyen jogon merem magam beleártani az igazságszolgáltatás menetébe — bár ezt a jelenlevők őszinte kárörömére néhány perccel azelőtt bent a teremben is megtehetette volna. Védekezésül megsemmisülten motyogtam valamit. Akkorra azonban már odaérkezett reggeli édes álmai közül kirángatott főnököm, átvette tőlem az iratokat, és hazaküldött. Talán csakugyan a késlekedve kiállított egyetemi oklevél volt az ok és mentés, mert a dolognak nem lett következménye — sőt a hivatalosak vagy főnököm még szemrehányással sem illettek. Máiig sem értem, miért bántak velem, mint hímes tojással. Holott milyen egyszerű lett volna az egészlet valami kézenfekvő és közérthető sovíniszta-fízű eseményné fölfújni: egy zsidó ügyvéd gonosz mesterkedéssel magyar zugírászt kísérel meg a bíróság elé csempészni!... Amiben az a kínos, hogy minden részlet egyezett a valósággal... A felfújás azonban elmaradt. Sőt okmányaim sürgős benyújtása után a döntően román többségű vezetőség egyhangúlag fölvetett a jelöltek sorába.

A lényegében rázós, kockázatos, veszélyes eseménysor egyáltalán nem vette el az álmat. Aggodalmakkal sem töltött el. Későbbi fojtogató szorongásaimnak nyoma sem mutatkozott. Kétségkívül idegeim is szíjasabbak lehettek, meg úgy is érezhettem, mintha a világegyetem az én kedvemért jött volna létre. A körülöttem lebegő őrszellem, a római „genius“ minden bajt, veszelnyt, sérelmet elhárít az utamból — egyetlen hivatásom az lévén, hogy csak úgy éljek bele ebbe a szépséges világba, amelynek még apró jogi mesterkedései is érdeklődéssel tölthettek el.

Ám én nem nagyon akartam, illetve egyebet akartam. Költő óhajtottam lenni, ha nem is mindig nyílt sissakkal és kihívóan a környezet ellenében, de valahol az öntudat mélyén, olykor talán titkolózva, sőt szemérmes szégyenkezéssel, mégis dühödtek nekiszánások közepette. Nyugtalanúságot is okozott, kételyt is ébresztett ez az érthetetlen és megmagyarázhatatlan tartózkodás. Mért nem állottam ki bátran a nyílt mezőre, és lobogtattam magasan bizonyosságomat, sőt verseimet, mint Petőfi vagy József Attila? Nem volt-e éppen tehetségtelenségem vagy hiábavaló akarnokságom bizonyossága ez a gyáva visszahúzódság, amely nem merészelt vállalni sem önmagát, sem verseinek valóságát?...

Nyugtalanító közvetlen példaként igazán szeretett és mélyesen tisztelt édesapám sorsa is szemem elé ködlött. Ha kellő időben fölismeri a vidékiesség veszedelmeit, és nem marad meg — izlésbelileg — az újító, sőt romboló eszmei forradalmiság ellenfeleinek sivár körében, talán a vele született ösztönös tehetség sem posványosodik el a mostanra már majdnem jelentéktelenné minősült versek állóvizében. Sajnos ugyanis ez történt. Évtizedekkel később a kegyelet ösztönzésére szerettem volna verseiből legalább egy füzetnyit nyomtatásba átmenni. Hiába küzdöttem a lehetetlennel... És az ő egykori szerény tartózkodása sem éppen azt jelezte-e, hogy okossága, műveltsége, itélőképessége révén önmagától rájött tehetségének szűkös voltára, és ezért nem igyekezett megkísérelni az érvényesülést, tehát hallgatott, és emésztette magát? Vagy pedig lelke nyugalma érdekében beletörődött sorsába, sőt boldogan érezte, hogy bölcsességéért, kedveségéért, szelidségéért, tudásáért, demokratizmusáért, humanizmusáért, emberi mivoltáért mindenki szereti, becsüli, sőt csodálja!...

Nos hát minden kételyem-, aggodásom- és képességemmel szemben érzett bizalmatlanságom ellenére én nem voltam hajlandó beletörődni nem a Farczádi Sándor, sem a Szabó Jenő, sem a Finta Gerő, sem a vállonveregetett „erdélyi költő“ sorsába és szerepébe. Persze, akkor legmerészebb rémálmaimban sem sejtítettem, hány keserves évtizednek kell elteltie, amíg fuldokolva, iszapot taposva, sarat nyelve, lélegzet után kapkodva ki tudok vergődni abból a mocsárból, ahova a közöny és nemtörődöm-ség, elsősorban azonban saját ostoba bizonytalanságom mindegyre vissza-visszalökdöcsött... És itt bujkál máig is a nagy kérdés: vajon egyáltalán ki tudtam-e mászni? [...]

Ezen az őszön minden új elfoglaltság, tanulási kötelezettség, ismeretlen szakllyekkel való ismerkedés közben szakadatlanul, bár nagy időközökben s mintegy véletlenszerűen, mégiscsak írtam verseimet. Írtam én a penészes iroda félhomályában. Írtam a járásbíróház hátsó padsorában, mintha az éppen elkövetkező tárgyaláshoz készítenék jegyzeteket. Írtam a Korona-kávéház délelőtt elhagyatott hátsó asztalainál. Írtam szakkalokp üresen maradt lapszélein. Tanulás közben. Olvasgatva. Bocsánat: olykor az árnyékszéken is... Legtöbbször azonban mégis odahaza a még mindig otthonomul szolgáló igazgatói lakás hátsó nagy szobájának esti csöndjében, ahová a nyitva hagyott magas ablakon behallatszott a Warte-hegy gyertyánfáinak könnyed só-

hajtása és a Bolgárszeg nevezetű városrész felől a szász Óbrassó felé torkovó aprócska Graft-patak bukdácsolása a köveken és a belehajgált üres konzervdobozokon. [...]

Városom társadalmi vagy társasági közegében nem találtam, illetve nem kerestem a helyemet. Holott egy magára valamit adó fiatal jogász ezt alig engedhette meg magának. Aki pénz és vagyon híján a saját erejére támaszkodva óhajtott érvényesülni, legalábbis kiharapni a maga mindennapiját a nem túlságosan zsíros konc körül tülekedő éhes farkasok, söt sakálók vagy prérikutyák között, annak ápolnia kellett a kedvező ismeretségeket, társaságban illet forognia, kapcsolatokat volt szükséges ápolnia, vagyis hát tisztos polgár módjára viselkednie. Édesanyámnak, szegénynek, joggal ez volt a véleménye és óhaja. Bizonyára fájt neki erre való alkati kép telenségem.

[...] Alapjában véve neki volt igaz a... Aki nincs jelen, az nem csupán kihagyható az osztozásból, de következmények nélkül megróható, kiközösíthető, rágalmazható, bűnbakként előrángatható és elvi érvekkel bírálható, söt agyonverhető. És még csak védelmére sem kelnek. A polgári társadalomba való beilleszkedés kezdeti botlásai kapcsán saját súlyos hibáimat elemzem. [...] Sohasem csatlakoztam borozó barátokhoz (hiszen nem szerettem az alkoholt), nem jártam kávéházba (kártya nem vonzott, az éjszakázást nem bírtam), kerültem az embereket (úgysem mertem volna bizalmasabb közelségbe kerülni velük), és mindezt azzal mentegettem magam előtt, hogy sokféle elfoglaltságom miatt más-egyébre amúgy sem érnék rá.

Kétségbeesett jóindulatában édesanyám mindent elkövetett ennek a remetei el-sivárosodásnak ellensúlyozására. Nevel-tetéséből, gondolkodásmódjából, életvite-léből származó minden viszolygása ellen-re elővást arra biztatott, hogy estén-ként járjak el kávéházba — ha nem lett volna olyan híthő puritán katolikus, talán még az akkor virágjukban létező ledér lányokhoz is elküldött volna!... Mikor látta, hogy mindezek ellenére es-ténként mégiscsak könyveimbe merü-lök, a velem egyívású ügyvédjelöltekkel igyekezett társadalmilag összehozni. [...] Pálinkával, tejszínhabos kávéval és maga sütötte kalácsal kínált. Min-den édes igyekezete kárbaveszett. Bár-mennyire is erőlködünk, nem tudunk közös nevezőre jutni. Mit vitatkoztam volna én jogi esetekről? És mit nyilat-kozott volna más az engem érdeklő iro-dalomról? Megkönnyebbülten sóhajtot-tunk föl, amikor a baljós összejövete-

leknek vége szakadt, és nem lett többé folytatásuk...

Számomra így magától értetődőnek tündek az olyan versek, mint — többek között — a *Ballada a barátságról*, amely-ben a nemrég magam mögött hagyott hónapok emlékeinek hiányát panaszol-tam föl, vagy a *Hajnali eső*. Ez utóbbi kedves emlékem maradt, mert Nagy Bo-riska utazott át Caracalból új állomás-helyére, és én a zuhogó őszi záporban boldogan siettem ki az állomásra, hogy virágcsokorral köszöntsem. Ezek és a ha-sonló versek arról tanúskodnak: meny-nyire ragaszkodtam férfivé érésem nagy élményéhez, a mélyen átélt barátság-hoz, amely mégiscsak kiragadott — legalábbis jó ideig — a magány és elidegenülés veszélyes szakadékaiból. Egyben utóla-gos felmentést is adnak — persze csu-pán saját lelkiismeretem előtt — a tar-tós önvád alól, amellyel zárkózottságom és tartózkodásom miatt illetem és ille-tem magam. [...]

A főntebb idézettekben figyelemre méltó, ha nem is dicsérendő vagy köve-tendő, az élménynek mint átélt valóság-nak a versebe való közvetlen, mintegy nyers átömlése. Ez egyáltalán nem biz-tosíték az alkotás művészi értékére és időállóságára. Tulajdonképpen az ellen-kezőjére gyanakszom, söt gyanakodtam homályosan már akkor is. A művészet éppen a tudatos átalakítás révén külön-bözik a valóságtól, és csak így nyerhet igazolást létére és hatékonyságára. Jó-zsef Attila, Dsida Jenő, Szabédi László vagy Szilágyi Domokos ezt pontosan ér-tette és alkalmazta, ezért alkottak von-zót és maradandót, noha a közvetlen be-nyomást mind megszürték, mássá minő-sítették, és gyakran számtalan változat-ban fogalmazták kerek egészzé vagy sejt-elmes töredékké. Én tehetetlen kénysze-reknek engedtem, amikor valamit azon melegében, mintegy az öntudatlanság vagy félébrenlét határán papírra vetet-tem, és gyáván sohasem mertem letérni a kézzelfogható tények kiszabta valóság-fedezet szűk ösvényéről. Ez nem lett vol-na még nagy baj. De lassanként mások verseiben is csak az kapott meg igazán, ahol ennek az aranytartaléknak hiteles-ségét éreztem. Ezért nem állhattam soha a nyakatekertséget és a szóvirágokat, mint ahogyan a gótikát is jobban ked-velem a barokknál. Mindez persze csu-pa ízléskérdés, tehát magánügy és nyil-ván nem bír jelentőséggel...

Követhettem volna persze jó anyám — és a polgári berendezkedés szükségé-nek — szelíd noszogatásait más utakon is. Az akkori Brassóban jó hírnévnek örvendett a Székely Társaság. Úgy em-lékszem, mintha a talpig derék Szabó Béni szücsmester, egy időben országgyű-

lési képviselő lett volna az elnöke, leg-
alábbis hangadója. A tagok főleg a vá-
ros jelentős gazdasági tevékenységet ki-
fejítő értelmes kisiparosaiból tevődtek
össze, de akadát köztük szép számmal
tanár, orvos, újságíró, zenész és egyéb
szabadfoglalkozású is. [...] De idővesz-
téségnek éreztem, ha hetenként akár egy
estémet is eszmecseréik közt töltöm. [...]

Részt vehettem volna a méltán neves
Brassói Magyar Dalárda munkájában is.
Ennek elnöke (s később az Országos Ma-
gyar Dalosszövetségé) pláne édesapám
volt. A karének nem volt számomra ide-
gen. A középiskolában Ujsághy József
tanár úr irányításával szorgalmasan gy-
akoroltuk. A nagyszüni időben egy Fischer
nevű lelkes zenebarát önkéntes dalkört
szervezett, és amint évekkel később rá-
döbbsentem: Schubert- és Hugo Wolff-
műveket tanított be nekünk, gyanútla-
noknak. A fellegvári réten, ahol ma a
részben Mattis-Teutsch kezétől származó
szovjet hősi emlékmű áll, koratavasztól
késő őszi óriási körhinta keringett. En-
nek villanymű hajtotta roppant orgonája
a festett falak mögül nem holmi operett-
danát, hanem Karl Maria Freiherr von
Weber „Bűvös vadász“-ának szvitjét
bömbölte bele a visszhangzó völgybe
úgy, hogy a siketek is klasszikus muzsi-
kát tanulhattak. A dalkari tevékenység-
et mégsem vállaltam.

Holott nem ártott volna, ha magas-
röptű gondolatfelhőim közül néha alá-
ereszkedem a mindennapok közös gond-
jaiban kavargó és fortyogó világba. Nem
csupán hasznos élettapasztalatokra te-
szek szert, és ezzel jobban fölvértezem
idegrendszeremet a kikerülhetetlen csap-
ások elviselésére, de talán magam is
mások segítségére lehettem volna. Csak-
hogy örökké zavarba jöttem, valahány-
szor hasonló kíséreletekre került sor. Ma-
gamhoz volnék igazságtalan, ha azt mon-
danám, hogy a velem szóba állók lelkü-
lete nem érdekelt. Inkább saját véle-
ményem vagy ötletem érvényességében
kétkeltem. Hallgattam tehát, amit per-
sze aztán gögre vagy közönyre lehetett
magyarázni. Legtöbbször nem a tapint-
ható és érzékelhető ember, hanem a
kissé ködös Emberiség gondolji nyomasz-
tottak. Ezt pedig a köznapai társalgásba
beilleszteni meglehetősen nehézségekkel
járt.

[...]

Mégsem voltam — nem is lehettem
meg — emberi kapcsolatok híján. Amit
azonban (bizonyára saját tehetetlenségem
miatt) nem leltem föl sem az úgy-
nevezett „jó társaságban“ (ahová bejutni
különbön eszembe sem ötlött), vagy a
közömbösebb, de becsületes, szorgalmas,
megbízható kisebb iparúzóknak mostani
szemmel méltó helyükön látott köreiből,

azt azonnal és minden zökkenő nélkül
megtaláltam a Pojána, a Keresztényha-
vas, Predeál, a Nagykőhavas hóborította
lejtőit sínyomokkal telerajzoló régi és új
pajtásaim között. Nem ipari munkások,
vagyis a szó szabályszerű értelmében
vett proletárok fiataljaiból verődött ösz-
sze ez a kis baráti csoport. Műszer-
szek, bolti eladók, kistisztviselők, bádo-
gosinasok, diákok vették hátukra a háti-
zsákot, vállukra a léceket, és indultak
hosszú éjszakai hegymászásokra. Ebben
az időben még nem volt autóbusz, sod-
ronykötélpálya, felvonó, aszfaltút, semmi
— csupán maga a félig vad természet,
meg a keskeny jeges ösvény, amelyet
bakancsaink tapostak a meredek ol-
dalak fehér végtelenébe. Ha mostaná-
ban a hegyi mentők munkáját mutatja
olykor a tévé, föltámad bennem az ön-
feláldozó barátság, siető segítőkészség, a
testvéri összetartozás, a bátorító jószág,
és szerény bajtársiasság melengető érzése.
[...]

Fáj a szívem, ha a holtak jutnak
eszembe: Zavitsa Géza, Goldfinger Pál,
Halász Endre, Singhoffer Géza és még
annyian, akikkel együtt tanulmányoztuk
a lesiklás és a krisztániák rejtélyeit, a
különböző kőtések előnyeit, a viaszolás
titkait. És különösen a lelkes id. Halász
Gyula, akkoriiban a *Brassói Lapok* belső
munkatársa és ismert cikkírója, akinek
mindhárom fiával (így a később vilá-
ghírű Brassáival is) őszinte barátságban
voltam, és aki önzetlen lelkesedéssel ter-
elt be majdnem mindnyájunkat a ta-
lán általa is alapított, de mindenesetre
vezetett és fölvirágoztatott Brassói Tu-
rista Egyesületbe. Ha nevét nem örízne
semmi, az még oda van építve a mér-
nök fia tervezte nagykőhavas téglá me-
nedékházba, amelynek tégláit és geren-
dáit önkéntes lelkesedéssel hátán és vál-
lon hordtuk föl az 1700 méteres ma-
gasba. De őrzik a valamely könyvtári
pincében egy ideig még föllelhető *Bras-
sói Turista* című közlöny példányai is.
Mert azt szintén ő alapította, szerkesz-
tette és adta ki. Munkatársul persze
mindjárt beszervezett. Megnyerette ve-
lem az egyesület indulójának szövegére
kiírt pályázatot. A mű értékeről, sajnos,
nem tudok nyilatkozni, mert mind a kéz-
irat, mind a szöveget közlő lapszám el-
tűnt valahol az időkben. Soha nem szűnő
derültetésével, törhetetlen akaraterejével
lelkes közösséget, nem csupán hivatalo-
san bejegyzett egyesületet teremtett, a-
melynek havasi gyopárt ábrázoló ké-
zománcos jelvényét büszkén viseltük vi-
harkabátunkon vagy sapkánk oldalán.
Önzetlenül alkotó és valamennyiünket
tisztá lelkesedéssel összefogó tevékenység-
ének a rosenbergi fajvédelem vetett
véget. [...]

Halász Gyula bácsi persze 1927 őszen még az ún. nagy átszervezést végrehajtó *Brassói Lapok* belső munkatársaként újságíróskodott. Ezen a révén azonban még nem lettem — nem is kerestem — kapcsolatot az egykor annyira szeretett szerkesztővel, holott Gyula bácsi az én nevemet sem titkolta a tájékoztatók előtt. A tájékoztatók viszont a jelek szerint kevés ügyet vetettek erre. Fenntartást nélkülöző közöm a laphoz valójában csak Móricz Miklós dr. révén volt. Róla azonban már sejtett, hogy útját másfelé veszi, pedig az egykori vidéki laposkából még néhány kitűnő munkatárs segítségével ő teremtett már korábban országos jelentőségű sajtószervet. Ezt a történeti igazságot le kell szögezni — anélkül, hogy az 1927 őszen bekövetkezett személycserés változások és változtatások eredményeit bármiképpen is kisebbiteni akarná valaki. [...]

Emlékezetem szerint Dsida Jenő ebben az időben a *Páosztortúznél* dolgozott, sőt talán ő felelt a lap szerkesztéséért. Vele nem voltam ismeretségben, csupán nagyon becsült és irigyet verseit bámultam. [...] Ha nevünket itt-ott véletlenül mégis együtt emlegették, akkor is örökké Dsida volt a fontosabb és jelentősebb, a valóban elismert ígéretes fiatal költő, a jövőendő embere. Mellette, illetve mögötte én brassói magányomban csak amolyan vidéki igyekvőnek számítottam — alap, háttér és biztató vagy akár bíráló baráti kör nélkül. [...] Ez igen gyakran elcsüggesztett. Jól bevált szokás: szerint az ő érdemei taglalása vagy elismerése után mások, és köztük én is, óhatatlanul a peremre szorultunk, illetőleg alig vevődünk észre. Egyébként a honi magyar íróknak szinte behozhatatlan előnyt biztosított a kolozsvári környezet — minden egyéb kísérlet (lett légyen Váradról, Aradról, Vásárhelyről, Szatmárról vagy egyébről szó) hamarosan hamvába halt. [...]

Joggal figyelmeztetnek, és én szégyenkező meghökkenéssel veszem észre, hogy mi minden zajlott már ezen az őszen is a hazai belpolitikában. [...] Minderről alig vettem tudomást. Mégsem akarok fölmentést adni magamnak! A legfőbb ok nyilván visszahúzódó csigatermészetem volt, amelynek elmeszesedő héját csak később törte föl a történelem, s hozzá még egy-két segítő baráti kéz. Ijedelmet keltő látványok előtt tehát inkább szemet hunytam. Bénító félelmekről nem akartam tudomást venni. A meghasonlás veszélyét a szellem magasabb világában szerettem volna túlröpülni. Néha bizonyos szerencsére gondolok, mert a tudathasadásnak gőnjem mélyén rejtőző esetlegességét talán így sikerült egyelőre elkerülnöm, majd ké-

sőbb a kedves orvosi közbelépéseket lehetővé tennem.

Mégis lehetetlen volt tudomást nem venni szülőföldem fokozatos gazdasági és társadalmi romlásáról, oktatásügyünket a kormányzó Brătianu-párt részéről ért sérelmeiről, végül pedig már tél kezdetén a nagyváradi diákkongresszust követő hírhedt zsidóellenes kilengésekről. Mindez politikai irányulásokra kellett volna ösztönözzön. Csakhogy bennem — bárminő elítélendőnek is látszik — semmiféle hasonló vágy nem feszült. Nyilván azt képzeltem, hogy lehet kívül is állani, lehet függetlennek is maradni, saját utat, vagy legalábbis harmadikat választani, ha éppen kell. Nem voltam hát hajlandó törődni a napi politika változásaival vagy helyezkedéseivel. Természetesnek vettem, hogy adott esetben a Magyar Pártra szavazzak, de eszembe sem jutott, hogy tagként jelentkezem, vagy belső ügyeiből részt óhajtsak. Ez utóbbi esetlegességben holmi személyes tartózkodás is gátolt. Nem tudtam feledni azt a gyanakvást, amely bukaresti diákszervezedeinkkel kapcsolatban és politikai hangadók részéről megnyilvánult. Másodszor: újságírótanonc koromban sem tartottam rokonszenvesnek a brassói magyar párti Szele Béla dr. ügyvéd egyéniségét. Harmadsorban pedig dr. Willer József országgyűlési képviselő, akinek neve pedig a Jakabffy Eleméré mellett ott szerepelt a kitűnően szerkesztett *Magyar Kisebbség* fedőlapján, és aki mellesleg a Brassói Magyar Dalárda vezető karnagya volt, az elnöknél, vagyis nálunk tett látogatásai idején a maga édeskesz modorával mindig Dickens kellemetlen Heep Uriah-jére emlékeztetett. Józian elme persze nem hallgat ilyen indokokra. De hát én igen távol álltam attól, hogy magamat józannak minősítsem.

Maradhatott volna még lehetőség a főnökkömmel való közelebbi kapcsolatok kiépítésére. Ez elé azonban számos akadály emelkedett. Mindenekelőtt saját oldalamon. Csak nem ingathattam meg jogi megbízhatóságomba vetett hitét azzal, ha a legcsekélyebb jel is elárulja rajtam az egész pálya kényszerűségéről titokban vallott meggyőződésemet?... De ő maga is el volt foglalva saját ügyeivel-gondjaival, főleg az érvényesülés és a vagyon tőkés-gondolkodású igézetével. Vele kapcsolatban tapasztaltam saját bőrömmön a kizsákmányolás nyers, közvetlen, nem dologi álarcolt öltő, éppen ezért könnyen felismerhető változatát. Tudását, éles esztét, képességeit máig is nagyon becsülöm, bölcs cselekvési módjait sokszor példamutatónak tartanám — valamennyiünk érdekében. Emberi vonásokkal is rendelkezett („ az osztályellen-

ség is ember!" — mondogatják ma tréfásan). Erdeki határain belül nem késlekedett segítségemre lenni — kamatmentes kölcsönökkel például, amikor vizsgáim miatt hosszabb ideig hiányoztam az irodából. Némán viselte özvegy édesanyja zsarnokságát, aki nem tűrte, hogy fia törvényesen is egybekeljen kétgyermekes keresztény szász barátjával, illetve életársával. Pontos volt, és ügyfelei érdekeinek védelmében vigyázatos, körültekintő és végtelékig megbízható. Ugyanakkor minden törvényes és megengedhető eszközzel igyekezett saját vagyonát gyarapítani — ezt és semmi egyebet, mert nem állott rendelkezésére más hatalom, amellyel az adott társadalmi viszonyok között érvényesülhetett. Politika nem érdekelt, legföljebb annyiban, amennyi saját előnyére és lehetőségére vonatkozott. Művészettel vagy irodalommal mit sem törődött, talán — szerencsémre — még azt sem tudta, hogy hasonló kérdések izgatnak, vagy ha tudta, múlt szeszélynek, gyermekes szórakozásnak tekintette. Sőt még előnye is származhattak belőle, mert zavart ábrándozásaim közepette nem figyelhettem oda, hol és mikor csapott be, rövidített meg, sajátított ki lényegében nekem járó jövedelmeket, szóval mikor lopott meg teljesen szabályszerű és törvényesen talán föl sem róható módon.

Nem ítéletet mondok fölötte. Nem ő érdemelné ezt ki, hanem az egyéniségét és jellemét kitermelő osztálytársadalom. Inkább csak saját magamat hibáztatom figyelmetlenségemért, éhlhetlenségemért és gyámoltalanságomért. Csak-hogy örökké irtóztam a kényes helyzetektől, vitáktól, magyarázkodásoktól. Vagyis magyarán mondva jogos érdekeim védelmében is gyáva voltam, amit nem lehet túlságosan dicsérendő jellemvonásnak minősíteni... Bátorság, határozottság, egyenesség — szocialista társadalomban is ezek a követésre méltó tulajdonságok, nem holmi téveteg meghunyászkodás, hiszen ez már erkölcsi hibának minősül. Pírulok is miatta ma már eleget.

Akkoriban főleg magamban háborogtam. Életrealitásom szempontjából persze értelmetlenül, költőileg azonban bizonyos haszonnal. Akkor fogamzott meg bennem az *Egy tolvajhoz* című versem. Akkoriban persze csak sietve vázoltam föl, megírni csak évek múltán mertem. Dehogyan tettem volna közze, hiszen híven ábrázolta a való viszonyokat, azt a vad lázadást, amely érzelmileg érthetővé tette Dózsa parasztjainak úrgyilkoló dühét, a francia forradalom véres bosszúállásait, az 1907-es parasztlázadás rombolásait, a tizenhetes orosz forradalom konok harcait, mindazt, amit

hosszú évekkel később az *Állam és forradalom* lapjairól elméletileg is megtanultam. A *Gyilkosok és Dühös ének* című verseim gyökérzete is ide nyúlik vissza. A főlzabادلás előtt csupán az utóbbit mertem nyilvánosság elé bocsátani — abban a biztos tudatban egyébként, hogy a közvetlen közelből érintettek és ábrázoltak: a különben írtatlan brassóiak amúgy sem olvasnak verseket, és nem haragudhatnak meg rám!... Annál meglepőbb, hogy „az erdélyi szellem“ üzleti hasznosítóirol írott nyílt kifejezések is visszhangtalanul szóialtak meg. Sem jobbról nem átkoztak, sem balról nem nyújtottak felém érte kezét. S ezt a semmibevevést mégsem tulajdoníthattam pusztán csigatermészetű érzékenységem ködképeinek! [...]

Azért mondom ezt, mert fiatal voltam, alig múltam huszonegy éves. Minden józan meggondolás ellenére mégiscsak makacs reménykedések töltötték el, hogy hátha nem hiába... vagyis: még minden lehetséges!... Világos pillanataimban az egyszerű következtetés persze kioltott minden kába lángolást: Petőfi huszonegy éves korában nemcsak hogy megtalálja már saját hangját, de Vörösmarty segítségével országos elismeréshez is jut!... Rimbaud tizenhét évesen írja meg a *Le bateau ivre*-t, és két év múlva mindörökre szakít a költészettel!... Shelley tollából a *Queen Mab* már huszonegy éves korában megjelenik!... És nincs-e itt az orrom előtt ismét és újból Dsida Jenő, aki majdnem egy esztendővel fiatalabb nálam, és nem csupán, hogy országszerte ismerik, de valóban jelentős igazi verseket ír. Nem csoda, hogy annyi méltatásban van része. Természetes, ha őt tekintik a jövő költőjének, hiszen én magam is így értékelem!... Miközben én — nagy bánatomra — senkit sem érdeklek, még egy levél erejéig sem!... Távoli és egyelőre ismeretlen barátaim: Radnóti Miklós, Vas István is mind korábban jutottak el addig a bizonyos küszöbig!...

Igen ám, de az öfenntartási ösztön mégsem engedett át ezeknek a kétségtelenül jogos szorongásoknak. Egyszerűen behunyatta a szememet. Illetve azt sugdosta a fülemben, hogy még mindig nem késő! Mindegyre történhetik valami! Fölfedez például egy jóindulatú irodalom-bíráló, vagy szerkesztő, vagy lap!... Váratlan ajánlatot kapok egy kiadótól!... Ajánlott levélben közli egy olvasóm: mennyire tetszett az itt vagy ott megjelent versem!... Kuncz Aladár kér föl arra, hogy valahol közreműködjem!... Megnyerek egy pályázatot — illetve mivelhogy soha sehol sem pályáztam: ismeretlen jóakaró szervek díjjal tüntetnek ki, országos vagy nemzetközi jelentősé-

güvel!... Szinte lehetetlen, hogy be ne válasszanak valamely irodalmi társaságba. Esetleg érdemrendet ne adjanak ünnepi külsőségek között. Mert ha mások bölcsőbbek, okosabbak, dehogy is! tehetségesebbek nálam, azért én sem vagyok éppen utolsó. És rejtett hiúságom nem tud megelégedni azzal, hogy az erény önmagában viseli jutalmát. És majd az utókor mindent tisztáz!... Dehát nem tisztáz az semmit! Egy számomra immár érzékelhetetlen méztenger édessége nem pótolja a visszhangtalan jelen örömkéserségét!...

Idők folyamán beláttam, hogy az adott körülmények között elvileg sem lehet sok kilátásom valamely visszhangosabb sikerre. Apró gyanakváshullámokban ostromoltak egy titkos adó egyelőre meg nem fejthető jelsorozatai arról, hogy a közgondolkodás és az irodalom között egyelőre még föl nem oldott feszültségek lappanganak. Szóban vagy gondolatban nem is tudtam volna kifejezést adni ennek a különös érzésnek, hiszen Démodokosz, a nagyhírű dalnok csak kivétel lehetett, és ő is csak a legendás phaiiakok között. A valódi viszonyt Sartre is (akit az istenek Démodokoszhoz hasonlóan szintén szemévilágának elsötétülésével sújtottak) csak a hatvanas években fogalmazta meg a Madeleine Chapsallal folytatott beszélgetésében — így:

„A tizennyolcadik században a történelem elkényeztette az írókat. Ma ennek vége van: az író gyanús elem. Igyekezzünk megőrizni ezt a szerepet. Mi maradna egy olyan társadalomból, amelynek már nincsenek gyanús elemei?... Azzal gyanúsítják őket, hogy tele van a zsebük tükörrel, minduntalan elővesznek egyet, és felebarátjuk elé tartják, akit könnyen megüthet a guta, ha váratlanul megpillantja magát. Gyanúsak, mivel a költészet és a próza eredendően kritikai művészetté lett. Mallarmé nevezte a maga költészetét »kritikai költészetnek«. Aki ír, az mindig kérdésessé teszi az egész írásművészetet. Ma is. És ugyanez történik a festészetben, szobrászatban, zenében... Az írás művészete azonban csak akkor lehet kritikus, ha mindent kérdésessé tesz magában: ez a tartalma... Ha az író tehetséges, minden mondata, még ha az őserdőről szól is, minden eddigi ténykedésünket kérdésessé teszi, és fölveti *valamiféle* törvé-

nyesség kérdését... Hasonlítsa össze ezeket a gyanús elemeket az etnológusokkal, az etnológus *leír*, az író *már nem tud ábrázolni*: ő állást foglal...“

Mindezt persze nem így éreztem, alá sem írom. De a felém áramló gyanakvás feltételezésében talán mégis egyetértetem volna. E gyanakvásnak egyelőre még mélyen rejtező gyökérezetéből olyan csodaképződmények virágoztak elő, amelyeknek lassú mérgei mindenképpen megerősítették alanyi magányérzetemet és védtelenség-tudatomat. De ezt megelőzően hadd jelezsem máris saját gyöngeségemet. Nem abba a védelembe vetetem ugyanis bizalmamat, amely egyesek részéről (így, mondjuk, Gaál Gábor biztatásaiból, vagy Szenczei László nyílt kiállásaiból) felém áramlott, hanem csak az ellenfelek, ellenségek, rosszakarók, közömbösek támadásait, félremagyarázásait láttam magam körül habzani. Így történhetett meg — majdan! —, hogy az *Iffjú Erdély* IX. évfolyamában, tehát a harmincas évek második felében az akkor igen tekintélyes főszerkesztő sajátkezűleg hívta föl két és fél oldalas célozgatásokkal a vezetőségek és hatóságok figyelmét bolsevista aknamunkámra. 1940 és 1944 között viszont Kolozsvárt leplezték le, hogy első törvényes feleségem zsidó. Ugyanakkor változatosság kedvéért Pécssett a baloldalt óvták irodalmi tevékenységem megbízhatatlanságától, mert származásom polgári (lévén mindkét szülőm középiskolai tanár). A cikkek szerzői már régen szíveskedtek megbocsátani nekem. A történetek csupán a verseimbe lassan beszivárgó és magamat is egyre jobban untató komorság, félelem és gyanakvás fullasztó légkörének lassú kialakulását igyekeznek fölvezetni.

Ha körülnéztem, persze azonnal láttam, hogy költő elődeim és kortársaim is inkább heverték töviseken, mint rózsaleveleken, egyszerűval valódi vagy képzelt sérelmeimben nem a kivételt, de a szabályt kell keresnem. Az ő erejük (tehát verseik ragyogása is) a tehetségükbe vetett bizalomból, saját gyöngeségem (tehát verseim búbanatossága) viszont a kételkedésben megnyilatkozó jellemhibámból fakad. Ezért voltam örök hátrányban velük szemben. Csupán az életösztön vak ereje vitt tovább, és biztatott — amint már mondtam —, hogy hátha mégis!...